ŞARKIŞLA MANİLERİ

Ozanlar diyarı Sivas, türküleriyle, deyişleriyle, mayalarıyla, Çamşıhı ağzı ve Emlek ağzı uzun havalarıyla, halaylarıyla, semahlarıyla, sağmalarıyla (zahma), halı – kilim dokumacılığıyla, yemekleriyle, el sanatlarıyla, kısaca halkbiliminin her alanıyla ilgili çeşitli ürünleriyle Anadolu'muzun en zengin illerinden biridir. Sivas folklorunu bütünüyle anlamak ve anlatmak için, insan ömrünün yetmeyeceğini söylemek, pek de yanlış olmaz sanırım.

Bırakın tüm Sivas'ı, yalnız Şarkışla İlçesi'ni 30 yılı aşkın bir süredir araştırmama karşın (Şarkışla'da 1966 yılından beri derleme çalışmalarımı aralıksız sürdürüyorum) her gittiğimde yeni bulgularla karşılaşıyor, eksiklerimin olduğunu –şaşırmadan- görüyorum.

Yörenin türkü ve halaylarını derleyerek başladığım çalışmalar daha sonraları masal, bilmece, mani, dualar, beddualar gibi Halkbiliminin diğer ürünlerini de araştırmama vesile oldu. Türkü aldığım kaynak kişilere, bu türküleri nerelerden duyup öğrendiklerini sorarken, eski düğünlerin ve imecelerin, sözlü edebiyat ürünlerini yaşatmak ve yaymak için ne denli önemli olduklarını daha iyi gözlemledim. Kilim dokuma, yün yıkama, bulgur çekme, pancar çapalama, kına gecesi, düğün, tandır başı sohbeti (İlkokul öğrencisi iken 1950'li yıllarda bu toplantılara ben de bir çok kez katıldım) gibi gelenekler, insanların sık sık bir araya gelmelerine, uzun bir süre aynı ortamı paylaşmalarına; birlikte türkü, mani söylemelerine, halay çekmelerine, masal anlatmalarına, bilmece sormalarına; kısaca geleneklerin yaşamasına ve sonraki kuşaklara aktarılmasına olanak sağlıyordu. Teknolojik gelişmeler, yaşam koşullarının hızlı değişimi, çalışma ya da eğitim nedeniyle ortaya çıkan göç olgusu, bu geleneklerin giderek azalması - neredeyse tamamen yok olması – sonucunu doğururken, birçok alanda olduğu gibi kültür alanında da önemli değişiklikleri beraberinde getiriyor, yeni kimlik arayışlarına yol açıyordu.

Anonim Halk Edebiyatımızın en yaygın türlerinden olan maniler, daha çok kadın imecelerinde söylenen ve yaşatılan, hece ölçüsünün yedili (bazen de sekizli) kalıplarından oluşan, duygu ve düşünceleri en yalın ve en dolambaçsız biçimde anlatan dört dizelik şiirlerdir. Manilerin ilk iki dizesi, üçüncü ve dördüncü dizelere basamak ve uyak teşkil edecek biçimde söylenir. Söylenecek asıl söz, üçüncü ve dördüncü dizelere saklanır.

Ne var ki, son derece anlamsızmış gibi görünen ilk iki dizenin, akıl almaz düşünsel incelikler içerdiğine de sıkça rastlanır. Konuları da söylendiği yer ve ortama uygun bir hale getirilir.

Maniler daha çok bulgur çekme imecelerinde söylenir ve bu yolla dilden dile, kuşaktan kuşağa uzanırlar. Harman sonu unluk tutulduktan sonra (harman kaldırılıp, un, yarma, bulgur vb. olacak ürün ayrıldıktan sonra) bulgur çekilecek evde toplanan genç kızlar, keşikleşe (sırayla) bulgur taşının başına geçerler. Eller kollar yorulup karınlar da acıkınca, bulgur taşının döndürülmesine (çevrilmesine) ara verilir ve ev sahibinin hazırladığı siniyle (sini salma) yemekler gelir ortaya. Bu yemeklere "daş durduluk" denir. Gelen yemekler beğenilirse ne âlâ; söylenen maniler övgü doludur. Eğer yemek beğenilmezse, yemeklere de, ev sahibine de veryansın edilir; tabii maniler yoluyla .. Örneğin taşdurduluk gecikirse, ev sahibi,

“Çarşıdan aldım pekmezi
Gelir akmazı akmazı
Taş durduluğu vermiyor
Ali’nin yerden kalkmazı

Daş dönmüyor dönmüyor
Daştan bulgur enmiyor
Şu evin kötü saabı
Daş durduluk vermiyor”

Daş durdu bulguru çek
Pilavı gönder yiyek
Dışardaki itlere
Bulaşığını verek

gibi manilerle uyarılır; hatta kızlardan bir-ikisi bulgur taşının üstüne otururarak taşın dönmesini engeller. Ev sahibi şaşar yanılır da “Kızım ne istiyorsunuz, size ne yapayım?” diye sorarsa, şu yanıtı (tabii ki sini iyice dolsun, yemekler güzel olsun diye) alır :

“ Kazanımın dibi bakır
İtler sürür takır takır
Benim halam kimden fakır
Şimdi gelir daş durduluk

Kapımızın önü erik
Tavuklar çıkarır ferik
Biz üzümle şeker yerik
Şimdi gelir daş durduluk”

Ev sahibi kalkar yiyecek bir şeyler getirir, gelen yemekler güle oynaya yenilir, daha sonra da bulgur çekmeye devam edilir.

Bu arada evin önünde bekleşen mahallenin gençleri de, pencereden elma, nar gibi meyveler atarak ev sahibinden sini isterler. Ev sahibi onlara da bir sini hazırlayıp gönderir. Böylece, kızlar da dışarıda kimlerin beklediğini öğrenmiş olurlar. Yavuklusu kapıda bekleyen kızlara manilerle sataşmak da âdettendir :

Ayşe inek sağıyor
Saçlar yere değiyor
Kör olasın kız Ayşe
Ahmet boynun eğiyor

Manilerle konuşma, - evin içerisindeki kadar yoğun olmasa bile - delikanlılar arasında da söz konusudur. Konuk olunan evin işi güle oynaya kotarılırken, gece de sabaha dönmek üzere